

DISPUTATIO TERTIA

ATTRIBUTA DIVINA, QUÆ RESPICIUNT ESSE VEL
QUIDDITATEM, AC VOCARI SOLENT
QUIESCENTIA

Multiplicem dedimus superius divinatorum attributorum
divisionem: eam vero simplicissimam et nostræ tractationis
scopo accommodatissimam reputamus, qua divina attributa
in quiescentia et operativa discescunt. Et ad operativa re-
vocantur primo quæcumque spectant ad potentias et actus
vitales intellectus et voluntatis, deinde opera externa omni-
potentiæ; ad quiescentia vero pertinere jure merito dixeris
primum transcendentalia, deinde magis particularia negativa.

CAPUT I

DE ATTRIBUTIS DEI
TRANSCENDENTALIBUS

Attributa transcendentalia dicuntur ea, quæ nulli rei non
conveniunt, ut unitas, veritas, bonitas, quarum notiones in
Ontologia declaratas reliquimus. Nunc ergo videndum est,
quid peculiare conveniat essentiæ divinæ relate ad commu-
nissimas hasce proprietates.

ARTICULUS I

De unitate Dei.

107. Circa divinam unitatem ante omnia demonstran-
dum est Deo competere id, quod rebus omnibus commune
attributum est.

§ I.—UTRUM DEUS SIT UNUS UNITATE TRANSCENDENTALI.

PROPOSITIO 1.^a Deus est unus, immo vero maxime
unus unitate transcendentali.

Probat, quia unum est indivisum in se. Quare eo magis
unum erit ens, quo maxime indivisum. Atqui Deus est ens
summe omnium indivisum; nam non solum est actu in se
indivisum, sed etiam indivisibile quocumque genere divisionis
propter summam ejus simplicitatem inferius probandam (1).
Sane inter res creatas sunt aliæ aliis simpliciores et magis in-
divisibiles, et formæ spirituales summum attingunt gradum
indivisibilitatis: verum nulla est possibilis inter res creatas,
quæ saltem non admittat compositionem ex substantia et acci-
dente, ac proinde consentaneam divisibilitatem. Solutus Deus,
utpote actus purus, est adeo simplex, ut nec pati in se queat
ullam, saltem realem, partium quarumlibet sive substan-
tialium sive accidentalium coagmentationem, nec venire in
compositionem cum alia ulla re, quemadmodum nunc con-
cedi nobis postulamus, et mox agentes de divina simplicitate,
demonstrabimus (2). Quare præclare S. Bernardus: *Non est
compositus Deus: merum simplex est. Et ut liquido noveris,
quid simplex dicam: idem quod unum. Tam simplex Deus,
quam unus est. Est autem unus, et quomodo aliud nihil. Si dici
possit, unissimus est* (3). Et post enumeratos varios modos
unitatis ita concludit S. Doctor: *Verum hæc omnia quid ad illud
summum, atque ut ita dicam, unice unum, ubi unilateralem con-
substantialitatem facit? Huic uni quodvis illorum si assimilés, erit
quoquo modo unum: si compares, nullo. Igitur inter omnia,
quæ recte unum dicuntur, arcem tenet Unitas Trinitatis, qua
tres personæ una substantia sunt* (4). Unde S. Anselmus de-
clarans unitatem Dei, concludit: *Immo tu es ipsa unitas nullo
intellectu divisibilis* (5). Legatur S. Tomas (6).

Deus est
unus, immo
maxime unus.

(1) Vide S. Bernard., *De Consider.* lib. 4, cap. 7, num. 17; cap. 8,
num. 18, 19.

(2) Vide S. Dionys., *De divin. nomin.*, cap. 1, paragr. 1, 4.

(3) S. Bernard., *De Consider.* lib. 5, cap. 7, num. 17.

(4) S. Bernard. loc. cit. cap. 8, num. 19.

(5) *Prosolog.*, cap. 18 prop. fin.

(6) 1.^a dist. 24, quæst. 1, art. 1; 1 p. quæst. 11, art. 4.

Objectiones
soluæ.

108. Dices 1.º Adest in Deo multiplex perfectio, saltem ratione distincta, ut in præcedentibus probatum est, et quidem cum fundamento distinctionis in ipsa re. Atqui quod multiplex est aliquo modo, non potest esse perfectissime unum. Ergo.

Respondeo, *dist.* Major. Adest in Deo multiplex perfectio per rationem cum fundamento distincta, ita ut multitudo rationum sit formaliter solum in nostro intellectu, in Deo autem perfectissima et ineffabilis simplicitas æquivalens, immo infinite superans quamcumque perfectionum omnium possibilem multitudinem, *conc.*; aliter, *neg. Contradist.* Minor. Quod est aliquo modo multiplex, non potest esse illo modo unum, *trans.*; non potest esse perfectissime unum re, *neg.* Et *neg. consequ.*

Dices 2.º Unum dicitur aliquid per privationem vel negationem divisionis (1). Sed privatio non recipit magis et minus. Ergo Deus non recte dicitur præ cæteris maxime unus.

Respondeo, *dist.* Minor. Privatio non suscipit magis et minus ratione sui formaliter, *conc.*; non suscipit magis et minus ratione subjecti ac fundamenti, *neg.* Unum enim non importat solum privationem aut carentiam divisionis, sed ens ejusmodi privatione affectum (2); quare ratione fundamenti indivisionis vel impossibilitatis divisionis, quod est in ipsa natura subjecti, major minorve potest esse unitas (3).

Dices 3.º Nihil videtur esse magis indivisibile, quam id quod nec actu nec potentia dividi potest, ut nos ipsi argumentati sumus. Atqui et punctum et unitas, principium numeri, sunt actu et potentia indivisibilia, sicut ipse Deus. Ergo non recte prædicatur Deus maxime omnium unus (4).

Respondeo, *dist.* Major. Ita tamen ut ad majorem minorve rei unitatem concurrat etiam non solum indivisio entis, sed etiam perfectio ejus, *conc.*; secus, *neg.* Et *contradist.* Minor. Punctum et unitas numerica sunt et actu et potentia indivisibilia, sicut Deus et simul entia perfecta. *neg.*

(1) Vide *Ontolog.*, num. 77, pag. 227.

(2) Vide *Ontolog.*, num. 78, pag. 229.

(3) Vide S. Thom., 1 p., quest. 11, art. 4, ad 1.um

(4) Apud S. Thom., 1 p., quest. 11, art. 4, argum. 2.º

sunt quidem indivisibilia et simul imperfecta entia, *trans.* Tunc *neg. consequ.*

Ob duplicem causam objectio nihil evincit: primo, quia cum unum sit ens indivisum, ad hoc quod aliquid sit maxime unum, oportet quod sit et maxime ens et maxime indivisum. Utrumque autem competit Deo (1). Punctum præterea et unitas, sicut quævis res creata, ex eo etiam desciscunt a perfectissima Dei unitate, quod habeant potentiam logicam ad existendum, unde saltem ratione componuntur ex essentia et existentia, quam quemadmodum non semper habuerunt, ita possunt amittere remanendo in mera essentia possibilitate.

Dices 4.º Etsi Deus sit unus in natura, tamen est trinus in Personis. Ergo nequit esse maxime unus. Et prob. consequ., quia quælibet Persona divina est una tam secundum naturam, quam secundum Personam. Ergo si Deus non foret trinus in Personis, esset magis unus.

Respondeo, hæc spectare ad Theologos, ex quorum tamen doctrina breviter solvitur difficultas, *negando consequ.* Et ratio est, quia per trinitatem ac divisionem Personarum non multiplicatur, nec dividitur, nec ullo modo divisibilis redditur essentia divina magis, quam si una daretur Persona. Nam ipsæ quidem Personæ inter se realiter distinctæ sunt, sed prorsus identificantur cum natura: et propterea nec sunt omnino, nec dici possunt tres dii, quia sunt una simplicissima substantia et essentia. Egregie S. Bernardus: *Comparabitur uni omne, quod unum dici potest, et unum non erit. Trinitas est tamen Deus. Quid ergo? Destruimus quod dictum est de unitate, quia inducimus trinitatem? Non: sed statimus unitatem. Dicimus Patrem, dicimus Filium, dicimus Spiritum Sanctum: non tamen tres Deos, sed unum. Quid sibi vult iste (ut sic loquar) absque numero numerus? Si tria, quomodo non numerus? Sed habeo, inquis, quid numerem, et quid non numerem. Substantia una est: Personæ tres sunt. Quid mirum? Quid vel oculos in hoc? Nihil, si Personæ seorsum a substantia cogitentur. Nunc vero cum tres illæ Personæ illa substantia sint, et illa una substantia tres illæ Personæ, quis numerum neget? Nam vere tres sunt. Quis numeret tamen? Nam vere unum sunt. Aut*

(1) S. Thom., 1 p., quest. 11, art. 4.

si tu facile explicatu id putas, dicendo tres, dicito quid numerasti? Naturas? Una est. Essentias? Una est. Substantias? Una est. Deitates? Una est. Non hæc, sed Personas numero, inquis. Quæ non sint illa una natura, illa una essentia, illa una substantia, illa una divinitas? Catholicus es: minime hoc dabis (1).

109. Verum hæc Theologis relinquuntur, et illa nunc aggredienda controversia capitalis de modo unitatis divinæ individualis. Deus enim est una individualis substantia, quemadmodum res omnes existentes: nihil enim existere in rerum natura potest nisi singulare et individuum (2). Et unitas quidem individualis, quares omnes existentes gaudent, definitur indivisio entis in plura, quale ipsum est: quæ opponitur unitati universali, quæ est indivisio actualis naturæ cum aptitudine divisionis in plura quale ipsum ejusdem rationis. Sic Petrus, Paulus, hic lapis, illa planta singularis ita sunt unum individuum, ut non possint dividi in plura alia individua, qualia sunt ipsa; at homo, lapis, planta in genere et universaliter concepta ita præ se fert unam naturam, ut multiplicari queat in pluribus individuis essentiam ejusdem perfecte rationis possidentibus. Quæ omnia nota sunt ex alibi explicatis (3). Inter creatas essentias, quæ oculis nostris obversantur, tales sunt saltem pleræque, ut habeant alia sibi simillima intra eandem speciem a Deo vel a causis naturalibus producta: sunt tamen quedam singulares naturæ, quarum: nulla alia similis *de facto* cernitur in mundo, velut hic sol, nostri planetæ systematis centrum, quæ proinde *de facto* sunt unice in sua specie vel ratione vel ordine. Verum hæc quoque naturæ, licet *de facto* sint unice in sua specie, *possunt* tamen multiplicari, vel habere alia individua similia intra eandem speciem: unde omnis creata natura potest concipi universali concepta tanquam unum aptum multiplicari in diversis individuis similibus seu ejusdem speciei. Idque certum et constans est apud omnes

(1) S. Bernard, *De Considerat.*, lib. 5, cap. 6, num. 17.

(2) Vide *Ontolog.* num. 89, pag. 258.

(3) *Logica Major*, num. 148 seqq., pag. 646 seqq.; *Ontolog.* num. 83, pag. 245, 246.

scriptores, si sermo sit de corporeis entibus, de substantiis vero spiritualibus completis seu angelis negant verum esse Thomistæ, qui opinantur singulos angelos ita esse unicos in sua specie, ut multiplicari seu plura individua intra eandem speciem dari nequeant. Cæteri vero doctores frequentius et probabilius tenent omnem naturam creatam, sive corpoream sive spiritualem, talem esse, quam non repugnet multiplicari intra suam speciem, vel habere alia individua specificè perfecte similia, ideoque nullam perfecte singularem et unicum in sua specie, ratione vel ordine. Ea vero est propria Dei eminentia ut sit unicus, et hoc est quod scriptores omnes evincere intendunt, cum de divina unitate disputant, utrum nempe Deus sit *unicus*, an vero sint possibiles plures dii: quod jam nobis quoque investigandum est.

§ II.—UTRUM UNUS DUNTAXAT SIT POSSIBILIS DEUS.

110. Nescio, an sit quidpiam magis commendatum inculcatumque in sacris Litteris universaque Ecclesiæ traditione, prout continetur in omnibus Symbolis fidei ac decretis conciliorum (1), in actis Martyrum et SS. Patrum operibus, quorum testimonia videri possunt passim apud Theologos. Idque sapientissimo divinæ bonitatis consilio factum est, cum quia error polytheismi latissime pervulgatus fuerat apud genus humanum, tum quia est ipsa veritas unitatis Dei non parum abstrusa et difficilis, ut absque ullo sacræ disciplinæ traditionisque præsidio cognosci a plerisque cum certitudine queat. Unde non defuerunt etiam inter Doctores catholicos et Scholasticos, qui arbitrarentur unitatem Dei ratione naturali certo et evidenter demonstrari non posse (2): quamquam

Veritas unitatis
divinæ
supra tradita

probatione
difficilis.

(1) Vide v. g. concil. Lateranens. IV.^{um}, cap. 1 *Firmiter* (apud Denzinger, num. 355, pag. 119), et Vatican., *Constit. de Fide Cathol.* cap. 1, et can. 1 eidem capiti respondente, *Symbolum Athanasian.*, *Fides autem catholica hæc est, ut unum Deum in Trinitate, et Trinitatem in unitate veneremur.*

(2) Ita v. g. Halensis, Bassolis, Major et Ockam, Gabriel alique apud P. Fassolum (In 1.^{am} part. quest. 11, art. 3) et Card. Aguirre (*Theolog. S. Aug.* tract. 2, disp. 13, sect. 2, num. 15 fin.).

aliter existimat communissima Theologorum sententia cum S. Anselmo (1) et S. Thoma (2).

Adversus unitatem Dei tria errorum genera pugnasse reperio, *polytheismum*, *dualismum* ac *tritheismum*. Tritheistæ docuerunt secundum Personarum divinarum Trinitatem ipsam quoque naturam multiplicari: cum quibus non est nobis specialis instituenda disputatio, quia identitatem Personarum cum natura demonstrare spectat ad Theologos, unitas vero essentialis divinæ probanda est iis generatim argumentis, quibus polytheismus profligatur. Iisdem quoque argumentis demonstrata manebit absurditas dualismi, de quo tamen operæ pretium arbitror quædam seorsim addere in sequenti paragrapho ad clariorem pleniorque rei tractationem. Nunc ergo polytheismus generatim adoriendus est, et unitas Dei demonstranda.

Polytheismus, ut indicat ipsa vox e græco fonte derivata, est error multos agnoscentium deos, cui opponitur monotheismus (3). Varias induit formas polytheismus pro varietate objectorum, quibus nomen Dei et dignitas asserta est: multi enim astris hunc honorem cultumque detulerunt: quorum error *sabaismus* et *astrolatria* fuit dictus, et per Assyriam, Babyloniam, Arabiam, Phœniciam et Persidem perque aliquot Americæ regiones aliosque populos regnavit (4). Alii etiam spiritus, nempe genios, dæmones et animas sive astrorum sive hominum mortuorum (*dæmonolatria*) coluerunt, hominesque illustriores et beneficos atque heroes in deorum

(1) *Monolog.* cap. 4.

(2) l. p. quest. 11, art. 3.

(3) Differt proinde ab idololatria, cum qua tamen arctissime conseruitur est. Nam idololatria proprie et striete consistit in cultu superstitioso idolorum seu imaginum vel simulacrorum, quæ aut ipsa ut dii habentur, aut certe falsos deos representant. Latius vero et theologico sensu importat cultum, qui tamquam Deo exhibetur cuius objecto sensibili naturali vel manu facto. Cfr. Perrone, *De Deo*, part. 1, cap. 2, num. 85.

(4) Ignem etiam venerati sunt (*pyrolatria*) potissimum Chaldæi et Persæ, forte tamquam symbolum et emanationem quamdam astrorum, quorum naturam participare colore decepti existimare poterant.

Triples error
adversus
unitatem: dua-
lismus,
tritheismus
et polytheismus.

eius vices
ac formæ
varie
describuntur.

retulerunt numerum (*anthropolatria*) (1). Latissime quoque pervagatus est *feticismus*, quæ alia forma est polytheismi: feticismus strictius acceptus significat venerationem quorundam objectorum, quibus inesse numen aliquot rebantur incolæ Guinææ alique barbari africani (2) et nomen factum est *feticiorum* (*feticibus*) (3). Verum in latiori sensu feticismus exprimit cultum et venerationem quorumlibet objectorum materialium terrenorum, que pollere dignitate Dei existimantur: in quo sensu feticismus regnavit etiam in Perside,

(1) Cfr. Perrone, *De Deo*, part. 1, cap. 2, num. 87.

(2) «Tout ce qui frappe l'imagination déréglée du nègre devient son Fétiche, son idole. Il adore, il consulte un arbre, un rocher, un œuf, une arête de poisson, un coquillage, un grain de datte, une corne, un brin d'herbe. Quelques peuples ont un Fétiche national et suprême. Dans l'Ouidah un serpent est regardé comme le dieu de la guerre, du commerce, de l'agriculture, de la fécondité. Nourri dans une spèce de temple il est servi par un ordre de prêtres; des jeunes filles lui sont consacrées. Dans le Benin un lézard est l'objet du culte public; dans l'Achantie on sacrifie à un vautour; à Ussue, c'est le chacal qu'on révère; au Bahomey, c'est un léopard. Quelques nègres donnent à leur Fétiche une figure approchant de l'humaine. Les nègres ont en outre des Fétiches particuliers qu'ils portent suspendus à leur cou en guise d'amulette, aux quels ils rendent journellement hommage, et qu'ils consultent dans des cas particuliers. Ils attribuent à leur Fétiches leurs heureux succès, et font en leur honneur des libations de vin de palmier. Tel est le fanatisme des Africains pour ses prétendues divinités, qu'on ne saurait les outrager impunément. Un Français failli un jour en faire la triste expérience: il avait tué, on ne sait comment, le serpent révéré par les Onidahs; aussitôt la fureur populaire se souleva contre lui; pour échapper aux coups dont il était menacé, il fut obligé de s'abriter sur la protection d'un armateur portugais, et celui-ci malgré tout son crédit sur les indigènes, ne put sauver, qu'au prix d'une somme considérable, le meurtrier de leur dieu. Tous le nègres de la Guinée rendent un culte solennel aux Fétiches. Une énorme rocher, nommé *Tabra*, qui s'avance dans la mer en forme de presqu'île, est le Fétiche publique du Cap-Corse. On lui rend des honneurs particuliers comme au chef et au plus puissant de tous les Fétiches.» *Dictionnaire universel, historique et comparatif de toutes les religions du monde...* par l'Abbé Bertrand... publié par Migne, tom. 2, ad vocem *Fétiches*.

(3) Nomen istud originem trahit a voce lusitana *feticço* (veneficium, incantatio, hechizo), quæ ad divinitatem quamlibet illius africanæ regionis extendi forte potuit ex parvis ac familiaribus *feticibus*, quos populares illi gerebant e collo instar amuletorum pendentes.

India, Ægypto, Arabia, Syria, Phœnicia, Phrygia, America et apud ipsos Græcos et Romanos (1). Cæterum sæpe saltem plures istarum formarum videntur apud plerasque gentes fuisse in usu, quamvis aliæ apud alias magis viguerint (2).

Opinio quædam
Lamenaisii

Non defuerunt e recentioribus, qui assererent cum Lamenaïsio (3), ethnicos reapse pluralitatem deorum non admisisse, nec idola coluisse, nisi ut varia unius Dei simulacra, cultu nempe pure relativo, qui rei ipsi representatæ defertur in imagine. Verum assertio hæc quoad utramque partem falsissima est, quemadmodum demonstrat P. Joannes Perrone (4), productis luculentissimis sacrarum Litterarum et antiquitatis sive sacræ sive profanæ testimoniis, in quibus plura sunt antiquorum Patrum asserta, qui cum inter ethnicos viverent, inamo vero et nonnulli prius ethnici fuissent, ante quam christianam religionem ampleterentur, paganorum hæc in re fidem ac doctrinam noverant apprime. Quod quia et ad præsentem controversiam necessarium non est, et prædictus clarissimus scriptor præstitit, nolumus hic fusius pertractare. Itaque quamvis multi ex philosophis ac doctioribus hominibus Deum Creatorem cœli et terræ cognoverint (5); 1.º dubitari tamen nequit, quin vulgus crediderit, et ipsi etiam philosophi docuerint, pluralitatem deorum (6). 2.º Quod vero cultum idololatricum attinet,

reijcitur.

(1) Vide Rev. Dom. Bertrand, *Dictionnaire universel*, etc., ad vocem *Fétichisme*.

(2) Varias formas polytheismi meminere sacræ Litteræ, ut v. g. *Deuteron.* cap. 17, vers. 3; *Hierem.* cap. 18, vers. 17, etc., etc., et fuscus in cap. 13 *Sapientia*, vers. 1, 2, 10 seqq.; cap. 14, vers. 15.

(3) In suo opere damnato, cui titulus *Essai sur l'indifférence en matière de religion*, tom. 3.

(4) *De Deo*, part. 1, cap. 2, num. 111 seqq.

(5) Cfr. S. Paul. ad *Roman.* cap. 1, vers. 21.

(6) Vide S. August. *de Civit. Dei*, lib. 6, cap. 10). Et lege P. Balzuc S. J. (*Jugement des SS. Pères sur la moral. de la Philosophie payenne*, liv. 1, chap. 7, vel. 1, in 4.º Strasburg. 1716), ubi innumeris prope documentis ostendit philosophos fuisse idololatrias, ac docuisse pluralitatem deorum, et tum factis, tum scriptis passim cohonestasse idololatriam apud populum. Perrone, loc. cit. num. 21 nota (3.^a) et num 113 seqq. Huc afferri possent collecta a P. Petavio (*De Deo*, lib. 1, cap. 3) aliusque testimonia eorum, qui inter ethnicos Deum unum agnoverunt.

certum pariter est, tum quod gentiles et corporeis objectis et imaginibus ac symbolis cultum *absolutum* exhibuerint, quia illa ipsa reputabant deos (1); tum quia cultus ille relativus, quem alias multi tribuisse videntur objectis et imaginibus hujusmodi ex eo, quod ipsa existimarent non præcise deos, sed simulacra et sedem deorum, fuerit vere idololatricus, utpote qui non ad verum Deum unum, sed ad falsa illa numina referebatur. Quamobrem vehementer errant protestantes et cæteri, quicumque crimen idololatriæ ab ethnicis commissum in *solo relativo* cultu imaginibus aliisve objectis exhibito reputant, unde protestantes ejusdem criminis accusati catholicos, qui sacras imagines venerantur. Nam idololatria ethnicorum reposita erat tum in cultu *absoluto* idolis præstito, tum in relativo, qui non vero Deo, sed falsis diis cultu indignissimis deferrebat. Catholici vero cultum duntaxat relativum tribuunt imaginibus, qui absolute Deo ipsi sanctisque amicis Dei per illas representatis, exhibetur. Verum præstat audire concilium Tridentinum, quod rem luculenter declarat: *Imagines porro Christi, Deiparæ Virginis et aliorum sanctorum in templis præsertim habendas et retinendas, eisque debitum honorem et venerationem impertiendam, non quod credatur inesse aliqua in iis divinitas vel virtus, propter quam fiducia in imaginibus sit figenda, veluti olim fiebat a gentilibus, quæ in idolis spem suam collocabant; sed quoniam bonos, qui eis exhibetur, referunt ad prototypa, quæ illæ representant: ita ut per imagines, quas osculamur, et coram quibus caput aperimus, et procumbimus, Christum adoremus, et Sanctos, quorum illæ similitudinem gerunt veneremur. Id quod conciliorum, præsertim vero secundæ Nicænæ synodi, decretis contra imaginum obprobriatos est sanctum (2).*

Jam quod originem attinet polytheismi, non desunt, qui natum illum existimant cum ipso homine, utpote qui non potuerit initio unitatem Dei agnoscere, sed tantum progressu temporis, crescente ratione et scientiarum cultu, hanc veritatem

(1) Vide v. g. *Hierem.* cap. 2, vers. 27; *Isaia* cap. 44, vers. 17 et alia loca Scripturæ ac Patrum apud Perrone, num. 114-117. Quam ad rem notissima sunt illa Horatii carmina: «Olim truncus eram ficulninus, inutile lignum. Cum faber incertus, scamnum faceretne Priapum, Maluit esse Deum, Deus inde ego...» lib. Satyr. 8, vers. 1.

(2) *Trident. conc. sess. 25*, apud Denzinger, num. 861, pag. 232.

Catholicis ob
sacrarum
imaginum
cultum
a protestantibus
indignissime
accusati
videntur.

Origo
polytheismi:
non fuit error
primigenius,
ut perperam
docent.

qui putant
progressu tem-
poris
ex majori
rationis cultu
cognovisse
homines
unitatem Dei;

sed prius
viguit
monothelismus
usque ad
diluvium,

sit assecutus. Verum falluntur, qui talia opinantur et voluntarie errant contra certissima historię documenta. Nemo enim ignorat, nullos hominem suis viribus progressus fecisse in vera Dei cognitione comparanda perficiendaque, sed perpetuos regressus, propter abusum scilicet rationis turpissimamque morum corruptionem (1). Et nisi Ecclesia Christi divinam hominem religionem docuisset, adhuc humanum genus in polytheismi atque idololatrię tenebris jaceret, quemadmodum indubie conjicere licet exemplo nationum illarum, quibus nondum illuxit lumen evangelicę sapientię, et e quibus etiam eę, quę cęteroquin excolte dicuntur humanis artibus et scientiis, barbaris profecto non cedunt in turpissima ignoratione naturę unitatisque divinę (2). Itaque homines ab Adamo saltem usque ad Nöeticum diluvium Deum unum veneratos fuisse docent plures Patres (3), quamvis Hebręi plerique, teste Hieronymo, commenti sunt tempore Enos fabricari cępta esse idola (4), et probatur ex antiquissima humani generis historia in libro *Genesis* contenta, ut enim scribit S. Cyrillus Alexandrinus (5), in *sacris Litteris nullum omnino invenimus, qui per illud tempus idololatrię crimine fuerit implicatus; accusantur enim de aliis... idololatrię autem notam nulli prorsus invenimus inustam, sicut sæpe inusta fuit in posterioribus libris. Quod argumentum, quamvis negativum, æquivaleret tamen positivo; non enim videtur probabile, quod sacer scriptor taciturus fuisset maxime horrendum vitium, si reapse tunc inter homines exitisset.*

(1) S. Hieronym., *In Genes.* cap. 4, vers. 26.

(2) Recte hac in re Jaha: «Qui contendunt primam hominum religionem fuisse feticismum seu cultum creaturarum et idololatriam, a priori confingunt historiam, et gratis sumunt homines in cognitionibus semper ascendere et nunquam descendere, quod inversa historia et præsertim historia religionis refellit; que permultos descendens et etiam Hebręorum frequentes in idololatriam relapsus memorat» (*Archæolog.* 5400). Cfr. R. P. Lahousse, *de vera relig.* disp. 4, cap. 5, art. 2.

(3) Vide S. Epiphani. (*De hæres.* in præfat.), S. Cyrill. Alexand. (*Contr. Julian.* lib. 2 et 3), S. Thom. (2. 2.^æ, quæst. 94, art. 4, ad 2.um) et alios citandos.

(4) S. Hieronym., *In Genes.* cap. 4, ver. 26.

(5) Loc. nup. cit.

Atque id ipsum confirmant ex monumentis quorundam antiquiorum populorum, ac nominatim Ægyptii, sinensis (1), Assyrii, babilonii, eruditissimi viri Rougé, Mariette, Harlez, P. Christianus Pesch (2) alique, ut videre est apud R. P. Gustavum Lahousse (3) et clariss. Vigouroux (4). Et secundum S. Thomam quidem circa ætatem Abrahę *cęperunt homines a fide unius Dei deviare, ad idololatriam declinando* (5), non convenit tamen inter Patres, quo auctore, quoque præcise tempore id acciderit. Lactantius loquens de Cham scribit: *Hęc fuit prima progenies, quę Deum ignoravit, quoniam princeps ejus et conditor cultum Dei a patre non accepit, maledictus ab eo* (6); quę quidem verba, inquit P. Salvator Maria Roselli O. P., «de Chamo intelligi non possunt, cum ipse fuerit in Arca; quare de Chanaan intelligenda sunt, qui adolescens fuerit ejectus» (7). S. Hieronymus (8) initium idololatrię repetit ex Nino, filio Beli sive Nemrodi, qui patrem Belum fecit Deum, unde idola dicta sunt *Bal, Baal, et Baalim*; alii malunt illud repetere ex Nemrodo (9), et SS. Epiphanius (10) et Joannes Damascenus (11) ex Sarug proavo Abrahę. Quidquid de

polytheismus
vero
circa ætatem
Abrahę
dicitur initium
habuisse

(1) Vide P. Intorcetta S. J., *Testimonium de cultu sinensium*, pag. 117 seqq.

(2) *Der Gottesbegriff* apud *Stimmen*, ann. 1885, pag. 87 seqq., et ann. 1888 *Stimmen Ergänzh.*, num. 24.

(3) *De Vera religione*, disp. 4, cap. 5, art. 2.

(4) *La bible et le déconvertis modern.* t. 3, chap. 2. Cfr. chap. 2 et 5.

(5) S. Thom. 2. 2, quæst. 174, art. 6. Cfr. 3. p., quæst. 70, art. 2, ad 1.um; 4.º dist. 1, quæst. 2, art. 1, solut. 3 ad 1.um

(6) Lactant., *Divinar. instit.*, lib. 2, cap. 14.

(7) Roselli, *Summ. philos.*, tom. 5, quæst. 25, art. 2, num. 1233 in nota.

(8) In cap. 2.um Osex.

(9) Auctor *Recognition.*, lib. 1, cap. 30, et lib. 4, cap. 27 ac 29.

(10) «Hujus (Reu) filius Sarug fuit, quod nomen *provocationem* significat. Hoc vero tempore idololatrię inter homines ac gentium superstitionis initium est factum, quemadmodum a majoribus accepimus. Tametsi nondum ad simulacra cęlestisque lapides aut ligna aut argenteas aureasque statuas alteriusve materię superstitiosus ille cultus adhererat: nec aliud propter colores atque effigies erat, in quo hominum mentes novum per sese nequitię genus excogitarent, ac sponte sua proprioque animi ac rationis impetu pro honestate sibi sceleris turpitudinem ascriberent.» S. Epiphani., *de hæres.*, lib. num. 6.

(11) *Lib. de hæres.*, num. 3.

hoc sit sentiendum, non videtur cultus falsorum numinum illico inde ab humani generis origine ubique terrarum invaluisse; nam «Abimelech, res Geraræ, in unum verum Deum credebatur, qui ei per somnium nocte apparuit, utque Saram Abrahamæ restitueret, indixit» (1). Pharao quoque, per idem tempus rex Ægypti, «videtur tunc uni vero Deo credidisse, nam flagellis afflicto propter Saram sublatam, eam Abrahamæ restituit» (2). Et rex Salem Melchisedech erat sacerdos Dei Altissimi (3). Igitur cum S. Augustinus ait, in una domo Thare unius veri Dei cultum remansisse (4), «non est intelligendus de omnibus mundi regionibus, sed de una tantum Chaldaea. Inimò et in ipsa Chaldaea multos perseverasse constantes in veri Dei cultu, videtur constare tum ex Jobo et amicis ejus, qui proximi erant Chaldaeis; tum ex factis Ninivitarum, qui poenitentiam egerunt ad prædicationem Jonæ» (5).

primo quidem
in Chaldaea,

unde postea

in plures alias
nationes
fuit translatus.

Itaque inter populos, quorum remotior antiquitas ex historicis documentis cognoscitur, Chaldaei videntur primum ab unius veri Dei cultu defecisse, atque astris divinos honores detulisse; ab illis vero ad plures quoque alias nationes propagari polytheismus potuit, ac nominatim ad ægyptios, et phœnices, a quibus mox ad græcos (6), ab hisque ad romanos simul cum litteris et civili cultu pertransiisse existimari potest (7). Et primo quidem illustriora mundi corpora, quæ

(1) Vide Genes., cap. 20, vers. 5.

(2) Genes., cap. 12, vers. 17.

(3) Genes., cap. 14, vers. 18.

(4) En ejus verba: *Una Thare domus erat, de quo natus est Abraham, in qua unius veri Dei cultus... remanserat, quamvis et ipse (Thare), sicut jam manifestior Dei populus in Ægypto, ita in Mesopotamia servisse diis alienis, Jezu Nave narrante (Josue, cap. 24, vers. 2) referebatur, S. August., de civit. Dei, lib. 16, cap. 12.*

(5) Roselli, loc. nup. cit., num. 1234.

(6) De phœnicibus hæc scribit Herodotus: *Phœnices, qui cum Cadmo advenerunt, cum nullas alias doctrinas, tum vero litteras attulerunt quæ apud græcos ante non fuerant. Histor., lib. 5, cap. 58. De iisdem ac de ægyptiis Theodoretus: Orpheus, inquit, homo thracicus ab Odrysiis, græcis tradidit ægyptiorum mysteria; Cadmus autem phœnicum. Serm. 1. de curandis græcan. affect.*

(7) Thales vero, teste Plutarcho (*De placit.*, lib. 1, cap. 3), in Ægyptum profectus fuit; idemque refert Jamblicus de Pythagora in hujus vita. Denique Theodoretus hæc habet: *Pherecyden syrum, saniumque*

noverant homines primævi esse opera manuum Dei, horum nepotes amore terrenarum rerum et vitii in ignorantiam et mentis hebetudinem prolapsi, ceperunt tamquam numina respicere, sicut paulisper magis magisque perccebit idololatriæ error, relatis in deorum numerum objectis illis omnibus, a quibus edi mirabiliora phænomena videbant, vel plura sibi speranda bona, vel timenda mala arbitrabantur: hinc sabæismi et fetiçismi variæ manifestationes. Amor quoque intensior parentum erga filios vel filiorum erga parentes efficere potuit, ut in morte animas eorumdem pro affectu animi venerarentur. Alios fefellit impressio imaginum sive pictarum sive sculptarum, ut vim quamdam superiorem numinis illis inesse absurdissime putarent. Multos etiam ob præcliora facinora, potissimum accedentibus poetarum amplissimis encomiis fictisque fabellis, vulgi credulitas in deorum choro constituit. Sæpe quoque fraus intervenit diaboli, edendis oraculis, effectibusque mirabilioribus gignendis, quæ stuporem injicerent miseris hominibus, falsissimaque opinione divinitatis illuderent. Has polytheismi et idololatriæ causas ad duo generaliora capita revocat S. Thomas: *Idololatriæ*, inquit, est duplex causa: una quidem dispositiva, et hæc fuit ex parte hominum, et hoc tripliciter: primo quidem ex inordinatione affectus, prout scilicet homines aliquem hominem vel nimis amantes, vel nimis venerantes, honorem ætænum ei impenderunt. Et hæc causa assignatur (Sap. XIV, 15). Acerbo luctu dolens pater cito sibi rapti filii fecit imaginem, et illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam deum colere cepit: et ibidem etiam subditur, quod homines, aut affectui aut regibus deservientes, incommutabile nomen, scilicet Divinitatis, lignis et lapidibus imposuerunt. Secundo propter hoc, quod homo naturaliter de representatione delectatur, ut Philosophus dicit (Pœtica sua, cap. 2, in princ.) et ideo homines rudes a principio videntes per diligentiam artificum imagines bonium expressive factas, Divinitatis cultum

Variæ
polytheismi
generis
quo pacto nasci
poteriat.

Pythagoram, Thaletem milesium ac Solonem atheniensem, Platonem denique ipsum... nequaquam piguit inveniendæ veritatis causa Ægyptum Thebasque ægyptias perlustrare. Serm. 1, de curandis græc. affect.

eis impenderunt; unde dicitur (Sapient. XIII, 2): Si quis artifex faber de silva lignum sectum recuerit et per scientiam suæ artis figuret illud, et assimilet imagini hominis, de substantia sua et filiis et nuptiis votum faciens inquit. Tertio propter ignorantiam veri Dei, cuius excellentiam homines non considerantes, quibusdam creaturis, propter pulchritudinem, seu virtutem, Divinitatis cultum exhibuerunt; unde dicitur (Sapient. XIII, 1): Neque operibus attendentes, agnoverunt quis esset artifex, sed aut ignem, aut spiritum, aut citatum aerem, aut gyrum stellarum, aut nimiam aquam, aut solem, aut lunam, rectores orbis terrarum, deos putaverunt. *Alia autem causa idololatriæ consummativa fuit ex parte dæmonum, qui se colendos hominibus errantibus exhibuerunt, in idolis dando responsa, et aliqua, quæ videbantur hominibus mirabilia, faciendo; unde et* (Psalm. XCV, 5) dicitur: Omnes dii gentium dæmonia (1).

Multitudo
et absurditas

Quæ cum ita sint, portento simile videri potest quanta falsorum numinum turba invaserit antiquitatis populos (2).

(1) S. Thom. 2. 2.^a quest. 94, art. 4. Cfr. *Contr. Gent.*, lib. 3, cap. 120. Fuse de causis polytheismi disputat P. Theophilus Raynaudus (*Theol. natur.* dist. 7, quest. 1, art. 2.º)

(2) «Il serait impossible d'énumérer les myriades de divinités qui faisaient partie du panthéon respectif des Egyptiens, des Grecs, des Romains, des Hindous et de cent autres peuples. Les Egyptiens avaient une multitude de triades qui, descendant du ciel en terre, embrassaient à peu près l'universalité de l'être. Les Grecs n'avaient pas une montagne, une colline, un fleuve, une fontaine, je dirai presque un arbre, une plante, qui ne fût sur la protection d'une déité spéciale. Varron comptait 300 Jupiters, et près de 6000 divinités subalternes. Mais rien n'approche du polythéisme des Hindous, qui ont 33 millions de dieux; d'autres même en portent le nombre beaucoup plus haut, car ils l'augmentent de 300 millions en sus. Les Japonais ont de pagodes destinées à honorer, les uns mille, les autres 33,333 déités, et chacune d'elles y est représentée par une statue ou une statuette. Les Mexicains eux-mêmes avaient au moins 2000 dieux. A peine y avait un rue, dit l'historien de la conquête du Mexique, qui n'eût son dieu tutélaire. Il n'est point de mal dont la nature se fait payer un tribut par notre infirmité qui n'eût son autel où ils courraient pour y trouver le remède...» Rev. Dom. Bertrand *Dictionnaire*, tom. 3, ad vocem *Polythéisme*.

Verbo, vetustissimus poeta Hesiodus dudum cecinit: «Triginta millia sunt Geniorum in alma terra immortalium. Qui custodes sunt hominum articulate loquentium».

Et in primis Ægyptus tot tamque ridicula objecta honore ac nomine deorum insignivit, ut S. Cyprianus dixerit *Ægyptiorum verius portenta, quam numina* (1), nam et allia, et cæpe porrosque atque alia hortensia coluerunt (2), itemque feles, crocodilos, cynocephalos, serpentes, canes (3), milvos, accipitres, corvos (4), capras (5), scarabæos (6), vespas, mures (7), mustelas (8), boves (9). In summa, ait Eusebius (10): *ægyptii omnes bestiarum deformium species, omnia animalium genera, serpentes etiam venenatos, et feras agrestes, deos appellare non sunt veriti* (11). Præcipua tamen eorum numina fuerunt Isis et Osiris, cuius spiritum transiisse ad Apim taurum dicebant, quem propterea sicut ipsum Osiridem adorabant. De Græcis et Romanis nihil necesse est dicere, quorum plura numina recenset S. Augustinus (12); vix enim ullam nature operationem noverant, cui non deum aliquem præsidem assignarent (13), ipsis etiam non exceptis abstractis rerum rationibus, v. g. fama, fortuna, victoria etc., quibus personam et jura Dei attribuebant. Eo autem

falsorum
numinum.

(1) S. Cyprian., *de vanitat. idolor.*, num. 35.

(2) Quare lepide illos irrisit Juvenalis in satyra 15:
Porrum et cæpe nefas violare et frangere morsu.
o sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in hortis
Numina...

(3) Vide S. Cyprian., *de vanitat. idolor.*, et Athenag. *Legat. pro christian.* num. 11.

(4) Vide S. Epiphani., in *Ancorato*.

(5) Vide S. Cyrillum Alexand., in cap. 11.um *Isaïæ*.

(6) Cfr. Plinius, lib. 30, cap. 11.

(7) Lege 7.^{am} Synodum, act. 6.

(8) Vide Clement. Alexand. in *Protrepti*.

(9) Vide S. Gregor. Nazianz. *Oratio 24*.

(10) In oration. *de laudibus Constantini*.

(11) Roselli, loc. cit. num. 1235.

(12) Vide S. August., *de Civitat. Dei*, lib. 4, et præcipue cap. 8, et 34.

(13) Orpheus poeta antiquissimus jam meminit:

*Genios caelestes et æreos et in aquis morantes, et terrestres et subterraneos et per ignem meantes. Et Alcinoüs scripsit: Sunt et alii Genii, quos Deos genitos vocare libet in singulis elementis: alii visibiles et alii invisibiles, in æthere, igne, aqua: ut nulla mundi pars anima careat, quæ mortali potior sit. Apud Card. Aguirre, *Theolog. S. Anselm.* disp. 13, sect. 1, num. 4.*

superstitutionis deventerunt Romani, ut pens omnium, quibus dominati fuerant, gentium falsa numina civitate, ut ita dicam, donarent (1). Et sic humanum genus diabolus eo periculosius in sua impietate irretitum tecebat, quo majorem pietatis factabat speciem in tanta credenda colendaque numinum varietate.

Illud tandem observandum est, quod PP. Theophilus Raynaudus (2), Petavius (3), Aloysius Drenna (4) alique et veteres et recentiores probant ex Patrum et profanorum auctorum scriptis, multos fuisse inter ethnicos, qui in tanta vulgari deorum multitudine, vel unum verum Deum mente saltem confiterentur, vel certe unum summum et ceterorum regem ac parentem agnoscerent (5). Id quod etiam S. Thomas scriptum reliquit (6).

Adversus vicedem istam polytheismi insantiam dimicavit Ecclesia Christi per suos Apostolos ac Martyres perque suos Apologetas et Patres, e quibus nominandi sunt in primis sæculis Justinus (7), Clemens Alexandrinus (8), Tertullianus (9), Athenagoras (10), Theophilus Antiochenus (11), Tatianus (12), Cyprianus (13), Arnobius (14), Lactantius (15),

(1) Vide S. Leon Magnum, serm. t in *Nativitat. Apost. Petri et Pauli*, lect. 6, offic. SS. Apostolor., die 29 Junii.

(2) *Theolog. natur.* dist. 7, quest. 1, art. 1, num. 13.

(3) *De Deo*, lib. 1, cap. 3.

(4) *De consens. generis humani in attestanda divinit.*

(5) Vide Paulum Orosium (*Histor.* lib. 6, cap. 1), Minut. Felic. (in *Octavio*), Theopihl. antioch. (*ad Autol.* lib. 2), S. Justin. (*de Monarch.*) aliosque apud Petavium.

(6) *Hac autem veritate repelluntur gentiles deorum multitudinem confitentis, quamvis plures eorum unum Deum summum esse dicerent, a quo omnes alios, quos deos nominabant, creatos esse assererant, omnibus substantiis sempiternis divinitatis nomen adscribentes, et præcipue ratione sapientie et felicitatis et rerum gubernationis.* S. Thom. *Contr. Gent.* lib. 1, cap. 42 fin.

(7) *In exhortatione ad græcos, et in Monarchia.*

(8) *Protreptic vel Exhort. ad Gentes.*

(9) *Apologet. et Adversus Marcion.*

(10) *Legat. pro Christ.*

(11) *Ad Autolicum.*

(12) *Orat. advers. græcos.*

(13) *De vanitat. idolor.*

(14) *Contr. Gentiles.* lib. 1.

(15) *Divinar. instit.* lib. 2.

Minutius Felix (1), Eusebius Cæsareensis (2), Athanasius (3), Cyrillus Alexandrinus (4), Theodoretus (5), Augustinus (6), etc., donec tandem post densissimas polytheismi tenebras Deus unus et verus in omnibus cultis nationibus triumphavit, atque in omnium animis cepit regnare. Sed videndum jam est, quibus rationibus unitas Dei demonstrari queat.

111. PROPOSITIO 2.^a Deus ita natura unus est, ut repugnet metaphysice plures dari veri nominis deos.

Probari 1.º potest ex unitate auctoris et gubernatoris hujus mundi, Deus enim est auctor mundi et gubernator. Atqui auctor et gubernator mundi unicus est. Ergo...

Prob. Minor. Si plures essent, vel sufficerent singuli, vel non, ad creandum regendumque mundum. Atqui neutrum dici potest. **Non hoc secundum**, quia Deus ex probatis ens perfectissimum est; at perfectissimum profecto non est, quod non potest ipsum per se creare, ac gubernare mundum. Proterea cum nomine Dei veniat ens a se mundique auctor, qui non potest solus creare mundum, hoc ipso vincitur, illum non esse Deum.

Nec dicas nos, cum probavimus existentiam Dei ex effectibus, tantum potuisse logicè concludere *rationem sufficientem* existentie mundi. Undenam ergo, inquires, repugnat sufficientem hujusmodi rationem adæquate non esse in uno, sed in pluribus entibus, quorum singula seorsim non sufficiant, sed collatis duntaxat viribus producere, ac gubernare valcant mundum?—**Respondeo**, id absurdum esse. Quia plura illa entia, ex quorum concursu supponitur existere sufficientem rationem creationis et conversationis mundi, vel sunt singula entia a se, vel unum tantum, a quo cætera prius creata sint. Si hoc postremum dicas, illud unicum ens

Deus natura
ita unus est, ut
repugnet
metaphysice
plures dari veri
nominis
deos.

(1) *In Octavio.*

(2) *De præparat. evang.* lib. 10.

(3) *Orat. advers. idol.*

(4) *Lib. 1 contr. Julian.*

(5) *Lib. 1 hæretic. fabular.*

(6) *De civit. Dei*, lib. 4, etc.

a se re vera sufficit solum ad mundi creationem, quia cetera ab illo uno accipere debuerunt quicquid sunt, et possunt. Sin primum eligas, singula seorsim sufficiunt, quia ens a se, ut jam demonstravimus, et magis declarabimus agendo de infinitate Dei, ex eo præcise quod sit a se, ideoque ipsum esse per se subsistens, non potest non perfectissimum esse, ac proinde vi creandi gubernandique mundum pollere. Efficitur ergo, absurdum esse secundum illud membrum disjunctionis in probatione Minoris assumptum.

Verum non minus absurdum est primum, nimirum non minus absurde finguntur plures dii hujus mundi creatores, quorum singuli seorsim valuisent illum creare, ac gubernare. Nam 2) gratis et absque ulla ratione ponuntur plures hujusmodi conditores, si unus tantum eorum sufficiat, cum nullum suppetat rationabile indicium ad eorum asserendam multitudinem. Nec mihi oggeras mala, quæ cernimus passim; ea enim non requirere principium aliquod summum malum, sed egregie intelligi, etiamsi unum duntaxat sit primum principium mundi, illudque summe bonum, mox in sequenti paragrapho demonstrabitur. 3) Verum fingamus gratis, plures esse mundi creatores ac rectores: nullus eorum haberet perfectum dominium nec liberam potentiam agendi, quod vellet. Nam si unus nollet creare aliquid, et vellet alter, non posset primus votum suum implere, quia sufficeret alterius voluntas ad rem creandam; itemque si unus vult destruere, vel annihilare aliquam rem, posset id impedire alter, qui ejusdem profecto foret virtutis, et sufficeret ad rem conservandam: si unus vellet ventos pluviasve excitare, ubertatem messium largiri, etc., etc., in eodem loco, et alter nollet, quid tandem fieret, vel quis prævaleret, quoniam uterque et sapientia et virtute ac cæteris perfectionibus pares supponi debeant? An contendes eos pactum inisse, ut idem semper vellet, et agerent? Verum quæro abs te, quoniam modo pactum hujusmodi inierint, utrum ex naturæ necessitate, an libere. Si ex naturæ necessitate, jam non sunt liberi in agendo ad extra, quod sane magnam importat imperfectionem. Si libere, quis cui consentiet? nam non est major ratio, ut hic in alterius eat sententiam, quam vicissim. Præterea hoc ipsum jam dicit mutuam dependentiam et

discordiarum vel certe displicentiæ possibilitatem, et proinde multiplicem imperfectionem, natura divina indignissimam.

Quamobrem Aristoteles libri duodecimi *Metaphysicorum* caput decimum, in quo probat unum esse principium et bonum universi, sit concludit: *Entia nolunt male gubernari. Non est bonum pluralitas principatum. Unus ergo sit princeps.* Et multo antea scripserat Homerus in altero libro *Iliados*: *Multos impertitare malum est, rex unicus esto.* Et S. Hieronymus variis et politicis et naturalibus exemplis probat, regnum non posse duos imperantes capere, sed potestatem impatientem esse consortis (1).

Hoc argumentum, quod plures Patres alique scriptores adhibuerunt (2), ac nominatim Minutius Felix (3), Cyprianus (4), Lactantius (5), Prudentius (6), Athanasius (7), Damascenus (8), Anselmus (9) et S. Thomas (10), fuseque prosecutus est Doctor Eximius (11), demonstrat quidem creatorem et gubernatorem hujus mundi visibilis unum esse, non tamen videtur per se solum sufficienter probare absolutam repugnantiam plurium deorum. Posset enim aliquis occurrere dicens unum tantum voluisse creare, ac porro creasse mundum, cæteros maluisse nihil ad extra agere. Oportet ergo alia proferre argumenta, quibus omnis hac in re scrupulus removeatur.

Probatur propositio 2.º Deus est summum ens, quo majus nec esse, nec excogitari potest. Atqui ejusmodi ens

(1) S. Hieronym., epist. 4 ad Rusticum.

(2) De quibus vide P. Dionys. Petavium, *De Deo Deique propriet.*, lib. 1, cap. 4.

(3) *In Octavio*, num. 28.

(4) *De idolol. vanit.*; et de *Virtutibus Christi cardinalibus*, in prologo.

(5) *De ira Dei*, cap. 11; *Divinar. instit.* lib. 1, cap. 4.

(6) *Sub initium Hamartigenia.*

(7) *In orat. centr. idola*, sub init.

(8) *De Orthodox. fide*, lib. 1, cap. 5.

(9) *De Incarnat. Verbi*, cap. 8.

(10) 1 p. quest. 11, art. 3, arg. 3.

(11) *Metaphys. disp.* 29, sect. 2, num. 21 sequq., potissimum e num. 23.

necessario debet esse unicum in sua velut specie, quod repugnet multiplicari.—Major superius probata est (1).

Probatnr Minor α. Nam si plures ponantur dii, oportet, ut per aliquid inter se differant, aut distinguantur. Ergo illud, in quo differunt, vel est perfectio aliqua, vel imperfectio in uno reperta, et in alio non. Atqui non potest esse imperfectio, quia nulla est in Deo, ente summe perfecto: neque perfectio, quia tunc alter careret alterius perfectione, ac proinde non posset esse summe perfectus. β) Magna perfectio est esse principium efficiens, exemplar et finem rerum omnium possibilem. Atqui si plures essent dii, nullus eorum foret ejusmodi principium, exemplar et finis; singuli enim utpote entia a se, possent independenter ab aliis creare, ideoque nullus esset principium, exemplar et finis eorum, quæ alii crearent. γ) Magna præterea censetur esse perfectio esse unicum in suo genere vel ordine, seu non habere par in perfectione atque excellentia, et cætera omnia *infra* potius, quam *juxta* se habere.

Dices, argumentum enervari penitus, si plures illi dii convenirent omnino in natura, et solum numero discrepant. Nam tum proprie non differunt, sed tantum individuatione distinguerentur; et si ipsæ individuationes essent simillimæ, jam omnes dii perfecte forent æquales, et omnino summa entia, quibus nihil majus excogitari possit. Resque confirmatur, et simul declaratur exemplo trium divinarum Personarum, quod fide catholica edocemur: habes enim ibi tres Personas prorsus æquales, quarum tamen singulæ suas distinctas personalitates habent, quin possit quidpiam majus illis concipi. Ergo etiamsi ponerentur tres vel plures dii, non solum personalitate, sed natura quoque distincti, dummodo natura illa esset in cunctis omnino æqualis, reapse adessent plura summa et infinita entia: ideoque ratio summi entis non postulat unitatem.

Respondeo *neg.* assertum; primo, quia omnes ex sensu communi apprehendunt, ad majorem perfectionem rei pertinere, ut illa neque habeat, neque possit parem habere. Secundo, quia cum duo vel plura sunt perfecte similia in

(1) Vide supra, num. 65, pag. 225.

natura, semper apprehendi potest præcisive ratio eorum communis tamquam prior quodammodo illis et a singulis participabilis, et quidem non perfecte participanda, siquidem ubi possible sunt alia individua, quæ perfectionem aut naturam communem participant, profecto nullum eorum participare potest illam adæquate, siquidem semper remanet adhuc participabilis, ac distincte participanda ab illis. Unde nullum eorum reapse concipi potest ut summum et infinitum, sed necessario concipienda sunt, ut entia, quantumvis perfecta, finita tamen ac participata. Quæ omnia repugnant Deo, summo enti. Hinc vero tertio efficitur, nullum talium deorum similitum esse primum simpliciter ens, atque adeo nec summum, nam primum esse, quam secundum vel posterius, cæteris paribus, majus quiddam est. Sane singula illorum participarent unam communem rationem naturæ, prius autem est, quod participatur, quam quod participat. Denique licet sola individuatione discrepant dii prorsus similes, reapse nullus eorum possideret sive formaliter sive virtualiter, sive eminenter individuationem cæterorum, quæ profecto aliquid est, ac proinde perfectio quædam, sed aliam tantum æquivalentem. Ergo est aliqua perfectio, quam nullatenus continent singuli dii, qui proinde concipi requirent ceu summum et infinitum bonum, omnem possibilem possidens perfectionem. Itaque argumentum a nobis factum vim suam obtinet, non tantum si plures dii ponerentur specie et genere differentes, sed etiamsi sola individuatione distinguerentur. Unde

Ad primam probationem asserti respondeo, *negando* consequens. Quia in ea hypothesi omnes quidem dii essent perfecte similes, sed nullus eorum reapse dici posset summum ens, quo nihil majus excogitari queat: nimirum nullus foret verus Deus.

Ad alteram probationem desumptam ex exemplo divinarum Personarum *nego* paritatem. Quia ineffabiles Personæ Augustissimæ Trinitatis omnes eandem numero et unicam naturam habent, et ratione illius sunt infinitæ: præterea quamvis illæ sint inter se realiter distinctæ, ac singulæ identificantur cum natura, et aliæ in alijs sunt, et mutuo se immanent per eam, quam Theologi vocant *περὶ ἑκείνην* vel

circuminsessionem aut *circuminsessionem* (1). Ergo singulæ Personæ divinæ, cum vere sint per identitatem cum natura divina unica, sunt formaliter infinite ac vere summum ens, quo nihil majus excogitari potest, et ipsas etiam perfectiones individuales cæterarum unaquæque possidet, «non solum æquivalenter, sed etiam eminenter, immo et formaliter per *circuminsessionem* seu *περιχώρησιν*, ut dicunt Theologi» (2), quia nimirum nulla est in divinis perfectio, quæ non sit idem cum essentia et singulæ Personæ secum identificant essentiam.

Est quoque argumentum hoc ad probandam unitatem ex summa Dei perfectione pettum familiarissimum Patribus, ut v. g. Tertulliano (3), Irenæo (4), Lactantio (5), Prudentio (6), Novatiano (7), Boetio (8), Damasceno (9), Anselmo (10), Aquinati (11), et aliis (12).

Probatur 3.º Natura, cui essentialis est hæc determinata individuatio vel hæcæitas, non potest multiplicari. Atqui naturæ divinæ essentialis est hæc determinata individuatio. Ergo natura divina non potest multiplicari, seu est essentialiter unica.

Major in terminis est evidens, tum quia proprium individui hujus est non posse in alia, quale ipsum est, multiplicari; tum quia secus si hæc determinata natura posset multiplicari, simul esset hæc et illa, et illa alia, etc., quod est absurdum.

(1) De qua vide Theologos, ac nominatim Cardin. Franzelin (*De Deo Trino* thes. 14). Cfr. cl. P. Christ. Pesch (*De Deo Trino*, thes. 86).

(2) Rev. P. Mendive, *De Deo Uno*, num. 99 ad probat. 2.um

(3) *Contr. Marcion*, lib. 1, cap. 3.

(4) *De hæres.*, lib. 4, cap. 5.

(5) *Divinar. instit.*, lib. 1, cap. 3.

(6) *Hamartigen.*, paulo post init.

(7) *De Trinit.*, cap. 4.

(8) *De consolat.*, prosa 10.

(9) *De Orthodox. fid.*, lib. 1, cap. 5.

(10) *De Incarnat. Verbi*, cap. 4.

(11) S. Thom., 1 p. quest. 11, art. 3, in 2.º argum.

(12) Apud Petavium (op. cit. lib. 1, cap. 4), et P. Theophil. Raynaud. (dist. 7, quest. 1, art. 1, num. 6, 7).

Minor ergo probanda est 1.º quia si naturæ divinæ non est essentialis hæc individuatio, natura divina non determinatur per se ipsam formaliter ad hanc individuationem, sed per se ipsam erit indifferens ad hanc individuationem; fere sicut essentia creata per se non determinatur ad *esse*, per se indifferens est ad *esse*, et sicut animalitas per se non determinatur ad rationalitatem, per se indifferens est ad eandem; quia nimirum non præcise ex eo, quod natura Dei est divina natura, erit hæc individua et determinata natura, sicut quælibet essentia non ex eo, quod constet talibus notis existit, nec animalitas hominis est rationalis, quia est animalitas. Ergo natura divina ad hanc præcise individuationem debet aliunde determinari, quia nihil esse supponitur in ipsa, propter quod præcise debeat esse hæc, et non alia quævis. Atqui repugnat essentiam divinam aliunde determinari ad hanc individuationem vel hæcæitatem; tum quia extra Deum nihil est, antequam ab ipso producat; tum quia determinatio aliunde proveniens intelligi non potest nisi per aliquam causalitatem ac dependentiam, quam nefas est fingere in natura divina; tum denique quia indifferentia et potentialitas ad quamlibet rationem et perfectionem pugnat cum illa natura, quæ est ens essentialiter necessarium, quæque proinde quidquid est, non potest non tale esse, vel non potest aliter esse. 2.º Ostendimus superius omnia prædicata et attributa divina, saltem absoluta, Deo per essentiam convenire, ita ut essentia nequeat ab illis perfecte præscindere, quia formaliter et essentialiter est illa omnia. Atqui unum ex prædicatis essentiæ divinæ est hæc individuatio vel hæcæitas. Ergo hæc individuatio est de essentia Dei. 3.º Hinc sequitur tantam esse divinæ naturæ simplicitatem, ut prædicata, que re ac physice inseparabilia sunt, quamvis ratione distingui queant, in Deo ipsa etiam ratione vel metaphysice saltem secundum conceptus implicitos inseparabilia sint propter connexionem et necessitudinem non realem duntaxat, sed formalem atque essentialem. Ergo sicut in creatis hæc individuatio est re ac metaphysice inseparabilis a natura reali (1), ita in Deo metaphysice ac ratione quoque inseparabilis dicenda est.

(1) Vide *Logic. Maj.*, num. 169, pag. 604; *Ontolog.* num. 115, pag. 351.

Hæc est egregia ratio a S. Thoma usurpata ad probandam unitatem Dei, desumpta ex Summa Dei simplicitate (1), vel ex ratione entis necessarij (2), et a multis veteribus juxta ac recentioribus propugnata (3), quamvis quibusdam non satis placeat (4).

Dices. Sicut Deus est essentialiter hic Deus, ita etiam essentialiter est hæc Persona; et nihilominus dantur in Deo tres Personæ. Ergo quamvis Deus sit essentialiter hic Deus, possent dari plures dii, ac proinde probatio hæc non est efficax.

Respondeo, neg. antecedens et paritatem. Nam Deus ita essentialiter intelligitur *hic* Deus individuus, ut non possint dari individui dii, quia in illis multiplicata reperiretur natura divina. Verum Deus ita dicitur hæc persona, ut non sumatur propositio exclusive, quatenus negentur aliæ Personæ. Et ratio est, tum quia fide docemur in tribus Personis unam eandemque numero naturam et essentiam, quæ proinde nullatenus multiplicatur; tum quia *hæc Persona* (secus atque *hic Deus*) importat aliquid relativum, quod quia est ad *alterum*, tantum abest, ut excludat aliam Personam relative oppositam, ut eam potius essentialiter postulet. Verum hæc Theologis relinquuntur.

Confirmatur 1.º Si plures esse possent dii, non esset numerus eorum determinatus, sed actu darentur infiniti. Atqui hoc est contra communem omnium sensum, et contra rationem, quæ ostendit repugnare numerum infinitum. Ergo ne infinitatem deorum admittere cogamur, agnoscendum nobis est naturæ divinæ repugnare multiplicationem. Major evidens est, quia si divinæ naturæ ex se non repugnat multiplicari, jam neque determinatus erit ex ipsa naturæ necessitate numerus deorum; sicut non determinatur ob eandem rationem

(1) *Contr. Gent.* lib. 1, cap. 42, *Adhuc, si sunt duo...* usque *Amplius* si sunt plures dii.

(2) 1 p. quest. 11, art. 3, arg. 1 et alibi.

(3) Vide v. g. Suarez (*Metaphys. disp.* 29, sect. 3, num. 9, 11 seqq.), Theophil. Raynaud. (loc. cit. dist. 7, quest. 1, art. 1, num. 3), Kulber (*De Deo uno et trino*, disp. 1, cap. 1, art. 5), et clarissimos PP. Tepe, Christ. Pesch, De San, Piccirelli, Schifflini, Mendive, Hontheim, Biedder, etc., etc.

(4) Ita v. g. clar. P. Gustavo Lahousse.

numerus possibilium individuorum intra quamlibet speciem creatam, sed determinatur solum ex adjunctis causarum. Cum vero natura divina sit ens a se, nec dependeat ab ulla causa, non posset determinari numerus deorum ex causis. Ergo actu deberent existere, quotquot possibiles essent, nempe nullo prorsus numero comprehensi (1). Hoc quoque argumentum innuit Tertullianus (2), Irenæus (3) et S. Maximus, interpres S. Dionysii Areopagitæ (4).

Dices. Ex eo quod Dei natura multiplicari posset in pluribus individuis, perperam inferitur, quod infiniti dii essent. Si quid enim argumentum probat, simili modo concludere liceret, ex eo quod divina natura tribus Personis communicetur, quemadmodum fides catholica docet, posse infinitis communicari. Ergo argumentum istud nihil valet.

Respondeo, neg. antec. et paritatem. Nam si natura divina multiplicabilis foret in diversis individuis, quantum est de se, non repugnaret, ut alia similia individua darentur: nulla vero apparet ratio restringens numerum individuorum, si ipsa naturæ ratio permittat illa multiplicari. At essentia divina, docente fide, non est in tribus Personis, nisi communicata per processiones secundum duas ineffabiles actiones immanentes, Intellectionis et amoris: quare termini istarum processionum non possunt esse nisi Verbum seu Filius et Spiritus Sanctus. Et quoniam necesse est, ut adsit principium istarum processionum, solus Pater est principium Verbi, et Pater ac Verbum Spiritus Sancti. Et sic sunt tres duntaxat Personæ, quia non est tertius modus communicandi naturam.

Confirmatur 2.º ex omnipotentia divina. Deus est omnipotens, ut nunc supponimus, mox probabimus, ita ut omnia quæcumque intrinsece non repugnant, pro beneplacito suæ voluntatis possit facere, et etiam quæcumque creata sunt, destruere. Atqui repugnat, ut sint duo vel plura hujusmodi omnipotentia prædita. Ergo... **Probo Minor.** Si plures forent omnipotentes, vel posset unusquisque agere,

(1) Cfr. P. Theophil. Raynaudus. loc. cit., dist. 7, quest. 1, art. 1, num. 5.

(2) *Contr. Marcion.* lib. 1, cap. 5.

(3) *Lib.* 2, cap. 1.

(4) In cap. 4.um de *divin. nomin.*

ac destruere quidquid vellet, etiamsi cæteri nollent, omnique sua virtute obstarent, vel non. Si posset, cæteri non sunt omnipotentes, utpote qui vincerentur a priori potentia; si non posset, ipse non foret omnipotens. Ergo impossibile est fingere duos vel plures omnipotentes.

Quæ cum ita sint, recte concludit S. Athanasius: *Polytheismum atheismum esse dicimus* (1). Et Tertullianus: *Deus si non unus est, non est* (2), quia nimirum Deus multiplicabilis repugnat, et chimæricus est, ac proinde ponere plures deos, perinde est, ac nullum reapse agnoscere.

Objectiones
soluta.

112. **Objic. 1.º** Docente Aristotele (3), unumquodque tum dicitur perfectum, cum potest producere sibi simile. Sed essentia divina est perfectissima. Ergo poterit producere aliam sibi similem, et sic erunt plures dii.

Respondeo, dist. Major. In entibus, quorum naturam non repugnat in diversis individuís multiplicari, *conc.*; in eo ente, cujus naturam metaphysice repugnat multiplicari in diversis individuís, vel habere aliam perfecte similem, *neg.* Et *concessa* Minore, *neg.* conseq. (4).

Instabis. Si Deus non posset producere aliquid perfecte sibi simile, nec esset omnipotens nec summe bonum. Nam adæquatus terminus omnipotentiae divinæ non est nisi ens infinitum; et cum omne bonum sit diffusivum, summum bonum debet esse summe diffusivum, ac proinde productivum effectus infiniti. Ergo non repugnat esse plures deos.—**Respondeo, neg.** assert. et probationes. Adæquatus enim terminus omnipotentiae divinæ non est ens quoad essentiam infinitum, quia repugnat ens infinitum ejusmodi esse productum; sed adæquatus terminus omnipotentiae est, ut plura et perfectiora in infinitum producere queat, quin tamen perveniat ad ens Deo perfecte simile. Atque idem dic de diffusione divinæ bonitatis.

Objic. 2.º Solitudo malum est et imperfectio. Atqui si Deus unicus foret, saltem nisi creasset mundum, perfecte solitarii esset. Ergo Deus unicus non est.

(1) *Contr. idol.*, num. 24. 40.

(2) *Contr. Marcion.* lib. 1, cap. 3.º

(3) *5.º Metaphysicor.* text. 18.

(4) Vide S. Thom., 1.º dist. 2, quæst. 1, art. 1, arg. 2.º

Respondeo, dist. Major. Solitudo malum est in ente sibi sufficientissimo ad beate vivendum, *neg.*; in entibus sibi non sufficientibus ad beate vivendum, qualia sunt entia creata, *trans.* Et *transmissa* Minore, *neg.* conseq. Quamvis falsa sit Minor, ratione habita trium ineffabilium Personarum, quæ in unitate naturæ beatissimam societatem habent.

Objic. 3.º cum Tritheistis. Natura, quæ in pluribus Personis realiter distinctis inest, non potest esse una. Sed natura divina inest tribus Personis realiter distinctis. Ergo...

Respondeo, dist. Major. In creatis, *conc.*; in ente increato, *neg.* Nam fide docemur hoc ineffabile mysterium, eandem numero naturam esse in tribus Personis.

Objic. 4.º Ab uno primo principio summe simplici nequit procedere multiplicitas diversorum effectuum. Atqui sunt innumeri effectus creati diversi. Ergo necesse est plura prima principia agnoscere.

Respondeo, dist. Major. Ab uno principio et re et virtute simplici nequit procedere multiplicitas diversorum effectuum, *conc.*; ab uno simplicissimo re, sed virtute multiplici et infinito, *neg.* Et *concessa* Minore, *neg.* conseq. Nam *primum principium licet sit unum et simplex re, sunt tamen in eo plures rationes perfectionum, scilicet, sapientiæ, vitæ et hujusmodi, secundum quas diversæ perfectiones re differentes in creaturis causantur* (1).

Objic. 5.º Consensus generis humani non minus viguit circa deorum multitudinem, quam circa Dei existentiam. Atqui argumentum ex hujusmodi consensu validum a nobis superius habitum est ad probandam Dei existentiam. Ergo idem consensus valere debet ad persuadendam deorum multitudinem. Et confirmatur ex oraculis ac futurorum prædictionibus et miraculis. Notissima enim sunt oracula Jovis Dodonæi et Jovis Ammonis, Apollinis in Delo, Delphis et alibi, Latonæ aliaque permulta a Mussardo collecta et declarata (2), quibus ethnici obtinebant rerum futurarum et ab humana cognitione remotarum notitiam. Quo etiam spectant sibyllina

(1) S. Thom., 1.º dist. 2, quæst. 1, art. 1, ad 1.um

(2) Mussard, *Historia deorum fatidicorum, Vatum Sybillarum, Phæbadumque apud præcos illustrium.* Coloniae Allobrogum, 1675.

carmina ab ethnicis pariter ac christianis admissa. Quod vero spectat ad miracula, plurima perhibentur ab ethnicis patrata, quæ ab antiquis scriptoribus narrantur (1).

Respondeo, dist. Major. Consensus idoneis præditus conditionibus ad rem evincendam, *neg.*; consensus insufficiens, *trans.* Et concessa Minore, *neg.* conseq.

Etenim consensus generis humani circa deorum multitudinem nec fuit universalis, nec constans, nec profluxit ex puro rationis lumine vel aliqua traditione. $\alphaNon fuit universalis, tum quia gens Judæorum, apud alias Orientis nationes nobilissima, unum Deum agnovit, Creatorem cæli et terræ; tum quia inter ipsos gentiles non pauci pœtæ vetustiores et Sybillæ ac Philosophi haud certe ignobiles, sin minus ore semper profitebantur, mente saltem non semel eandem veritatem agnoverunt, aut unicum Deum asserentes, aut certe unum cæterorum principem et patrem, quemadmodum ex S. Justino (2), Athenagora (3), S. Theophilo Antiocheno (4), Clemente (5) ac Cyrillo (6) Alexandrinis, Eusebio (7) et Lactantio (8) et aliis docent PP. Petavius (9) et Brenna (10) alique scriptores. $\betaNon fuit constans, nam usque ad diluvium monotheismus ubique regnavit, et post diluvium etiam eandem fidem indicant prima et antiquissima plurium populorum monumenta, ut paulo ante retulimus, ac demum post exortum Evangelii lumen magna et potior pars mundi unum Deum profitetur, nec amplius absurdis idololatriæ superstitionibus adhærescit. Verum etiamsi consensus in polytheismum universalis et constans fuisset, nihil posset probare,$$

(1) Quos relatos vide apud P. Perrone, *De vera religione*, pars prior, cap. 3, art. 2, num. 160 et 225.

(2) *Cohortat. ad Græc.*, num. 15 seqq.; et in lib. *de Monarch.*

(3) *Legation. pro christ.*, num. 5, 6 et 23.

(4) *Ad Autolic.*, lib. 2, num. 36, lib. 3, num. 2.

(5) *Protrept.*, cap. 6 et 7.

(6) Lib. 1, *Contr. Julian.*

(7) *De præpar. evangel.*, lib. 11, cap. 13; lib. 43, cap. 12, 13.

(8) *Divinar. inst.* lib. 1, cap. 5 et 6.

(9) *De Deo*, lib. 1, cap. 3.

(10) *Consens. gener. hum. in attest. divinit.*, lib.

quia γ) *non profluxit ex puro lumine rationis vel primæva aliqua traditione*. Et ratio est, tum quia opinio de multitudine deorum rationi contradicit, multoque magis prout apud ethnicos communissime viguit, qui divinis colerunt honoribus passim res inanimas vel plantas vel animalia vel homines, eosque sæpe omnibus humanis passionibus obnoxios, ac turpissimis vitis conspurcatis; tum quia origo polytheismi præcipua fuit corruptio notionis veri Dei simul cum pulchritudine ac virtute quarundam creaturarum sive cælestium sive terrestrium, unde primum sibi bona cuncta provenire falso putabant, et imagines affabre factæ fitionesque poeticæ atque inordinati affectus animi, prout superius exposuimus.

Ad confirmation., *neg.* assert. Et in primis licet concedamus cum P. Balto S. J. adversus Van Dale et Fontenelle, non omnia gentilitatis oracula sacerdotum fraudibus esse adscribenda, nihilominus suis notis characteristicis distinguebantur a veri nominis prophetiis, ut bene declarat P. Joannes Perrone (1) alique Theologi, nec videntur quidpiam continuisse, quod a dæmone proficisci non potuerit, vel quod certam futurorum contingentium prænotionem, quæ propria est solius Dei, requireret, nec posset cum conjecturali notitia explicari (2). Nam oracula et divinationes non erant nisi α) *effata singularia*, nulla ratione inter se nexa, β) eaque aut de eventibus *proxime instantibus*, ut *certis personis vel civitatibus* consuleretur, quæ proinde haud ita arduum esset, inspectis adjunctis, probabiliter conjicere, præsertim ope diaboli; γ) aut adeo *ambigua*, ut quidquid accideret, prædictum fuisse videri posset; quædam vero, quæ magis determinate prænuntiata fuisse dicuntur, falsa detecta sunt (3).

Quod porro ad Sibyllas pertinet, Gulielmus Beveregius carmina sibyllina in tres classes distribuit: prima complectitur genuina, combusta in conflagratione Capitolii sub Sylia 76 annis ante Christum; altera subinde a Romanis collecta quorum fragmenta apud Plutarchum, Varronem, Tullium,

Oracula
gentilium

et Sibyllina
carmina

(1) *De vera relig.* pars prior, cap. 3, num. 227, 228.

(2) Vide *Psycholog.* vol. 2.mo, num. 265, pag. 903.

(3) Vide Perrone, *ibid.* num. 233 seqq.

Virgilium (Egloga IV.^a) occurrunt quæque Stylicon V.^o sæculo, teste Rutilio Numatiano (1), flammis tradidit; tertia demum classis est eorum, quæ tomo primo *Bibliotheca Patrum* inserta sunt, quibus addi debent vulgata a cardin. Majo ex codicibus ambrosianis et vaticanis. Postrema hæc, quæ prostant in *Bibliotheca Patrum*, ex omnium criticorum iudicio spuria dicuntur, eaque ostendit Gallandi conscripta esse ab auctore christiano ex circumcissione, et edita anno 138 (2). Itaque omnia obscura et incerta sunt, quæ spectant ad deperdita carmina sibyllina. De numero etiam Sibyllarum non una est eruditorum sententia. Pierre Petit in sua erudita *Dissertatione* de Sibyllis eas ad unam reducit, quam opinatur vocatam fuisse Delphicam, Erythream, Cimmerianam, Cumanam, Samiam, Hellesponticam, Libycam, Persicam, Phrygiam, Tiburtinam, a diversis locis, in quibus commorata est. Alii, Varronem secuti, decem eas numerant, inter quas Cumana est celebrior. Et hæc, quæ ad rem nostram directe non pertinent, innuisse nobis sufficiat, ex P. Perrone desumpta (3).

polytheismi
causæ
nihil proferunt.

Verum quidquid de his sit, certum est, ex carminibus sibyllinis nullum peti posse fulcimentum causæ polytheismi, etiamsi admittamus cum quibusdam Patribus, Sibyllas vera edidisse vaticinia. Eatenus enim ea causam juvarent polytheismi, quatenus in confirmationem ejusdem edita fuissent. Atqui nullum oraculum sibyllinum editum est in confirmationem polytheismi. Quod vero Deus Sibyllis vel cuiusvis paganismi ac polytheismi sectatori futura revelaverit, aut per eos vaticinia ediderit, sicut fide christiana novimus edidisse per ariolum Balaam (4); non potest probare veritatem polytheismi, cum *gratiæ gratis* a Deo datæ, non sint necessario connexæ cum sanctitate vel fide illius, cui eæ conceduntur, sed tantum commendent infinitam Dei bonitatem, qui vel

(1) *Henerarii* lib. 2.

(2) Gallandi tom. 1. *Biblioth. Patr.* Prolegom. cap. 16.

(3) *Loc. cit.* num. 230, ubi habes multos de hac re laudatos auctores. Vide de his Theologos passim in tract. *de vera religione*, ubi de prophetiis et miraculis.

(4) *Numeror.* cap. 22-25.

ipsis ethnicis veritates aliquas manifestare volerit, quemadmodum adventum et gloriam Christi Domini manifestasse videtur per Sibyllam Cumanam, cujus vaticinium pulcherrime cecinit Virgilius Maro in egloga quarta.

Atque idem dici posset de miraculis, si quod produceri posset vere ab ethnicis patrum. Nam nullum ex plurimis factis miraculosis, quæ hactenus producta sunt, fidem meretur (1); nec ullum unquam produceretur, quod vere in confirmationem testificationemve polytheismi aliusve cujusvis erroris, saltem directe, editum sit. Non repugnat autem, quod ethnicus miraculum divina virtute patret in ostensionem veræ doctrinæ aut innocentie defensionem; neque id per se polytheismum, sed benignissimi Dei, ut modo dicebam, misericordiam commendaret.

§ II.—PROFLIGATUR DUALISMUS

113. Zoroaster (Zarathustra), de quo nihil certe constat ex historia (2), floruisse dicitur secundum alios in Bactriana ad orientem Persiæ circa bis millesimum, secundum alios in Media circa quingentesimum annum ante Christum Dominum, nec desunt qui eum non realem, sed mythicam personam habent (3). Quidquid de hoc sit, ipse vulgo fertur fundator, vel potius, ut alii malunt, instaurator religionis, quæ continetur in sacris libris, quibus est nomen *Zend-Avesta*, et tota innititur doctrinæ duplicis principii seu dualismo. *Abura* (Dominus) qui etiam vocatur *Mazda* (Sapiens), *Spentomainsju* (Spiritus Sanctus), et frequentius *Ormuçd*, est principium bonum atque auctor rerum bonarum, cui opponitur Ahriman, principium malum et causa malorum ac tenebrarum: utrumque dicitur æternum et independens, ita tamen ut potestas mali principii tandem a bono vincenda esse credatur (4). Eandem doctrinam duplicis principii professi sunt Cerdon,

Zoroastri

doctrina de
duplici
principio,

quam profano
sunt etiam
Gnostici,

(1) Vide Perrone, *loc. cit.* cap. 3, artic. 1.us, num. 161.

(2) Vide cl. P. Lahousse (*De vera relig.*, num. 248), cardin. Gonzalez (*Historia de la filos.*, tom. 1, paragr. 22).

(3) Ita v. g. Darmesteter, *Ormuzd et Ahriman*.

(4) Vide card. Hergenroether (*Historia de la Iglesia*, tom. 1, cap. 2, *Persia*), Lahousse (*loc. cit.*), card. Gonzalez (*loc. cit.*).

Marcion, Apelles, Carpocrates alique Gnostici, Priscillianiste ac Manichæi (1). Quamquam Apelles, scribente S. Epiphano (2) et S. Augustino (3), putavit malum principium non esse a se, sed factum a bono Deo fuisse, ac postea sine hujus cooperatione mundum visibilem creasse. Et primi quidem dum ex altera parte polytheismo favebant fingendo triginta *æones*, qui *pleroma* vel plenitudinem constituerent, ex altera parte duplex principium primævum agnoscebant, nempe *βυθός* vel abyssum et *Σιγή* vel silentium, ex quibus, prout exposuit Valentinus, procedunt omnes *æones* (4); vel principium lucis et principium tenebrarum, secundum Saturninum aut Saturnilum et Basilidem (5). Dualismum post medium sæculum tertium renovavit persa Manes vel Manichæus (6), a quo secta Manichæorum prodit, quæ per plura sæcula Ecclesiam Dei perturbavit: bina principia statuit, æterna et inter sese æqualia, suum unumquodque habentia imperium, Ormuzd nempe, imperium lucis, et Ahriman, imperium tenebrarum: a Principe lucis creati sunt spiritus, angeli et anima, a Principe tenebrarum, Satan, corpora resque visibiles; ille Novi Testamenti, hic Veteris auctor fuit, quemadmodum impius hæresiarcha docuit (7). Eadem est doctrina Priscillianistarum relate ad dualismum cum duplici regno, altero lucis,

Manichæi
cum duce suo
Manete

et Priscillia-
nista.

(1) Videri possunt S. Irenæus (lib. 1, cap. 26), Tertullian. (*Contr. Marcion. et de præscription.* cap. 46 seq.), S. Epiphani. (*de hæres.* cap. 20, seqq. Theodoret. (in libr. *hæreticar. fabular.*); S. August., S. Damascen., in libris, quos de hæresibus conscripserunt.

(2) S. Epiphani. hæres. 44.

(3) S. August. hæres. 23.

(4) Vide Card. Hergenroether (*Histor. de la Iglesia.* tom. 1, cap. 2, num. 130, *Valentino y su escuela*) et Card. Gonzalez (*Histor. de la filos.* tom. 1, paragr. 108).

(5) Hergenroether (ibid., *Saturnilo*) et Gonzalez (ibid. 110).

(6) De Manichæorum erroribus legi possunt S. Basilii (in homil. *Quod Deus non sit auctor malorum*), Theodoretus (*Hæreticar. fabular.* lib. 1, hæres. 26), S. Epiphani. (*Advers. hæres.* lib. 2, hæres. 66), S. August. (in varijs libris adversus Manichæos editis, ac presertim *Contra Faustum*), S. Joann. Damascen. (in dialog. contra Manichæos). Quæ de re fuse P. Alticius S. J. (*De antiquis novisque Manichæis*).

(7) Vide Hergenroether (ibid. cap. 2, num. 141 seqq.) et scriptores ecclesiasticæ Historiæ passim.

cujus princeps est Satan, creator hujus mundi inferioris (1). Priscillianum enim ex gnosticorum et manichæorum perversis doctrinis suos composuisse errores scripsit S. Isidorus (2). Omnes ergo hæ sectæ quamvis varie sua dogmata exponerent, in hoc tamen conveniebant, quod duplex primum principium agnoscendum sit, alterum bonum, bonorum omnium causam, alterum malum, causam cunctorum malorum. Occasio vero errandi videtur fuisse illis ignorantia; cum enim nescirent primam originem malorum explicare, ad summum aliquid principium natura sua malum confugerunt, a quo illa, velut a primo fonte procederent, sicut bona a summo Deo fuerunt creata (3).

Causa istorum
errorum.

Cum jam a multis sæculis explosus et oblivione sepultus jaceret manichæismus, impius Petrus Bayle illius patrocinium suscepit, plura in ejus favorem congerens sophismata, eaque dissipandi exaggerans difficultatem, ac tandem concludens manichæismum sola revelatione valide refelli posse, per quam et unitatem Dei et casum primi hominis novimus (4). Videamus ergo, utrum naturali lumine possit dualismus sive Manichæorum sive aliorum quorumcumque sufficienter expugnari.

Petrus Bayle
manichæismi
fautor.

114. PROPOSITIO 3.^a Absurdum est in se ipso atque in finem propositum prorsus ineptum, nec ullatenus necessarium, duo summa principia statuere, alterum summum bonum, alterum summum malum, a quo cuncta mala suam ducant originem.

Prima pars: doctrina duplicis primi principii est absurda in se ipsa.

Estque veritas hæc de fide non solum ex doctrina de unitate Dei revelata et sæpe ab Ecclesia definita, sed etiam ex directa dualismi damnatione sæpe ac sub varijs formis facta (5).

Doctrina dupli-
citer principii
absurda
est in se ipsa.

(1) Vide Menendez Pelayo, *Historia de los Heterodoxos españoles*, tom. 1, lib. 1, cap. 2, paragr. 6.

(2) *Etymologiar.* lib. 8, cap. 5, num. 54.

(3) Vide S. Epiphani. (loc. nup. cit.) et S. Hieronym. *In Nahum* cap. 5).

(4) Bayle, in *Dictionario*, artic. *Manichæens*.

(5) Vide epist. 15 S. Leonis dogmaticam ad Turribium Asturicens. cap. 6 (Dezinger, num. 103), Concil. plenar. Hispaniæ ac Lusitanicæ.

Probatur 1.º ex demonstrata jam unicitate divinæ naturæ. Si enim ens a se nequit multiplicari, impossibile est, ut existent duo entia improducta et a se, quorum alterum bonorum, alterum sit principium malorum.

Probatur 2.º Cum præter Deum, summum bonum, statuitur primum principium malum, vel intelligitur malum physice, ita ut per essentiam suam sit malum, vel moraliter duntaxat, ita ut illud sit natura quædam entitative bona, nociva tamen, ac malum de industria inferens (1). Atqui primum principium malum in utroque sensu absurdissimum est. Ergo...

Prob. Minor. per partes *α*) *Primum principium physice ac per essentiam malum absurdum est.* 1.º Omne reale ens est secundum physicam suam entitatem bonum ex probatis in *Ontologia* (2). Ergo primum principium, nisi sit chimerica aliqua natura non potest malum esse secundum suam realitatem. 2.º Malum non est natura aliqua (3). Atqui primum principium esse debet natura quædam. Ergo... 3.º Malum non potest esse nisi in bono tamquam in subjecto bono; est

jussu S. Leonis Toleti ann. 447 celebrat. in professione fidei et anathematismis (Dezinger, num. 113, 114, et 121, 122), concilii Lateranensis. IV cap. *α* Firmiter (Dezinger, num. 335), Profess. fidei Waldensibus ad Ecclesiam reducibus præscriptam (Dezinger, num. 307, et 373), concilii Florentini. in decret. pro Jacobitis (Dezinger, num. 600), etc.

(1) Genuensis, scriptorem Beausoubre secutus, scribit Manicheis calumniam esse ab his illatam, qui dixerunt illos docuisse principium malorum esse ens natura sua malum, cum illi non docerint principium hujusmodi esse physice malum, sed tantum gaudere malis (Vide Genuensem *Metaphys.* part. 1, in *Scholio* ad definit. 80), Beausoubre (*Histoire des Manichéens*). Quamquam equidem circa veram Manichæorum mentem magis, quam Genuensis et protestans Beausoubre, audiendus esse putem Patres, e quibus S. Augustinus eundem olim errorem professus fuerat aucte suam conversionem, alii vero diligenter et inquisierunt, et confutaverunt; dualismum explodere constitui in utraque hypothese, sive principium physice ac natura sua, sive solum moraliter malum asseratur a Manicheis cæterisque ejusdem doctrinæ assertoribus. Cfr. Salvador M.^o Rosselli *Summ. philos.* tom. 5, quæst. 15, art. 3).

(2) *Ontolog.* num. 155, pag. 454.

(3) *Ontolog.* num. 157, pag. 490, *Secunda pars*.

enim carentia debitæ perfectionis (1). Ergo impossibile est primum principium esse per essentiam suam malum (2), 4.º Actus purus non potest malum in se admittere, sed necessario est purum bonum, ut alibi probatum est (3). Atqui omne primum principium, utpote ens a se, est actus purus. Ergo repugnat primum principium esse malum per essentiam. 5.º Repugnat malum esse ens a se, sed malum necessario est causatum (4). Ergo principium primum malum est contradictio in terminis. 6.º Causa efficiens mali est bonum aliquod, nam *omne agens agit, secundum quod actu est, et per consequens secundum quod est aliquo modo perfectum; nihil enim est in actu, nisi secundum quod formam vel perfectionem aliquam habet* (5). Unde etiam malum dicitur non posse agere nisi in virtute boni, ut alibi probatum est (6). Atqui principium suapte natura malum non potest esse bonum, nec primum principium agere potest in virtute alterius. Ergo iterum repugnat primum principium malum (7).

β) *Primum principium nequit esse moraliter malum.* Ens a se est infinite perfectum non solum physice, sed etiam moraliter seu in genere morum. Atqui primum principium est a se. Ergo non nimis repugnat ponere primum principium moraliter, quam physice ac per essentiam malum.

Secunda pars propositionis: Doctrina dualismi prorsus inepta est ad finem propositum. Nam duo illa principia contraria, quæ dualismus cujusvis generis continet, bonum nempe ac malum, vel sunt æqualis potentia ac virtutis, vel non. Si primum dixeris, in mundo non essent bona neque mala, nam principium malum impediret, ne fierent bona, et bonum, ne fierent mala, quod experientia repugnat. Sin alterum, tunc *α*) principium illud minoris potentia non posset

et inepta ad finem propositum.

(1) *Ontolog.* num. 170, pag. 487.

(2) *Ontolog.* num. 158, pag. 460.

(3) *Ontolog.* num. 159, pag. 461.

(4) *Ontolog.* num. 167, pag. 485.

(5) S. Thom. 2.^a dist. 34, quæst. 1, art. 4. Cfr. de potent. quæst. 3, art. 6 vers. fin. Et vide *Ontolog.* num. 172, pag. 493.

(6) *Ontolog.* num. 160, pag. 464.

(7) Vide S. Thom. 1.^a p. quæst. 49, art. 3; *Contr. Gent.* lib. 3, cap. 15, etc.

esse ens a se, utpote quod debet esse infinitum in omni perfectione, ac proinde tale, quo nihil majus esse, nec excogitari potest: β) deinde non essent in mundo nisi aut bona aut mala, prout vel bonum principium, vel e converso malum prævaluerit, quod iterum contrarium est experientiae.

Dices cum Petro Bayle, potuisse duo illa principia summa pactum inire, ut alterum alteri permitteret exercitium activitatis, producendo quosdam effectus naturæ suæ conformes. — Verum in primis nova hoc modo dualismi forma inducitur, nam istiusmodi pacti nulla apud veteres dualistas occurrit mentio. Præterea pactum istud vel est bonum vel malum. Si bonum, non potuit fieri a malo; nec si malum, a bono. Demum duo illa principia, ab adversariis invecata, vel agunt necessario, vel libere. Si necessario, inutile foret pacisci de permittendis bonis per malum, ac de malis per bonum. Si libere; sequeretur 1.º quod perperam inducitur principium summe malum; nam causa quæ libere consentit, ut fiant bona, et potest etiam temperare sibi a faciendis malis, nequit esse summe mala: 2.º quod jam non est contra naturam boni principii, ut permittat ab alio mala fieri. Si vero bonum principium permittere potest, ut fiant mala, et mali causa efficiens necessario est beneum aliquid ex superioribus probatis; iterum sequitur frustra induci primum principium summe malum et a se, ut existentiae malorum reddatur ratio, quemadmodum jam declarandum est.

nec necessaria.

Tertia pars propositionis: *Dualismus necessarius non est ad explicandam originem malorum in mundo.*

Probatur 1.º Malum oriri potest ex bono, immo non nisi ex bono, ut ostendimus modo ex S. Thoma. Ergo supervacaneum est fingere principium aliquid primum malum ad explicandam malorum existentiam. Prob. antec. Mala, quæ videmus in mundo, ad duo genera revocari queunt, ad actus et effectus imperfectos, deficientes vel inordinatos sive in genere physico, sive in genere morum, et generatim vel ad alterationes accidentales eorum vel ad destructiones eorum introducendo formas etiam substantiales in subjecto, quæ postulent priorum expulsionem, et sic eidem detrimentum, ac proinde malum, afferant, privando illud priori forma vel

dispositione consantanea. Atqui utrumque genus malorum est a causa bona.

Et Probo. Quia, ut primum genus contingat, sufficit causa agens deficiens. At ut causa sit deficiens, non debet esse penitus mala, sed limitatæ duntaxat atque imperfectæ virtutis; si vero esset undequaque mala, nec virtutem agendi haberet, virtus enim agendi perfectio est, ideoque bona. Sic v. g. potentia locomotiva residens in claudio ad ambulandum, necessario importare debet virtutem movendi, quæ si deesset, profecto non daretur potentia locomotiva: et sub hoc respectu est bona, mala vero tantum, quatenus imperfecta et deficiens. Interdum etiam existunt actiones et effectus defectuosi, ac proinde mali, ex mala dispositione materiæ vel subjecti, in quod per actionem forma introducenda est, quamvis ex parte agentis non sit defectus virtutis. At neque tum malitia vel defectus oritur ex causa materiali penitus mala, sed ex entitate materiæ, quæ bona est, ac defectu debite dispositionis. Ergo ad explicandum primum genus malorum, necesse non est inducere principium aliquid absolute ac simpliciter malum.

Minus adhuc requiritur ad rationem reddendam alterius generis malorum, utpote quæ oriuntur ex robusta et potenti virtute causæ, quæ dum introducit in materiam vel subjectum novam formam aut modum essendi, privat illud priori, et hoc pacto dicitur destruere vel corrumpere illud, vel eidem detrimentum afferre. Causa ergo hujusmodi mala inferens, necesse non est, ut sit mala, sed potest esse bona et optima, immo quo virtuosior ideoque melior est, potest majora inducere mala. Nec vero dici debet mala propter intentionem, quam habeat inferendi mala, quia, ut alibi probatum est, agens ut malum agat, non debet intendere illud directe, nullus enim intendens ad malum operatur (1); immo nulla causa potest directe intendere malum, sed tantum indirecte, quatenus nempe consequitur malum ex bono, directe, primo ac per se intento (2). Tota hæc probatio fusius

(1) S. Dionysius, d. *divin. nomin.*, cap. 4.

(2) Vide *Ontolog.*, num. 138, pag. 422; num. 140, pag. 427 seqq.; num. 172, pag. 493, 494; *Psycholog.* vol. 3.um, num. 4, pag. 9, 11.

dilatata et enucleatius explicata videri potest in *Ontologia* (1).

Probatur 2.º eadem pars tertia propositionis. Sufficit principium summe bonum ad rationem reddendam malorum que sunt in mundo. Ergo necesse non est absurde fingere primum aliquod principium malorum diversum a Deo.

Probo antecedens, quod ut pateat, animo recolendum est, malum posse esse vel naturale ac physicum vel morale, quibus nonnulli addunt malum metaphysicum; et malum pœnæ vel malum culpæ (2); itemque malum quod procedit ex imperfecta et defectuosa virtute, ac malum, quod procedit ex virtute robusta et perfecta, prout modo dicebamus. Jam

a) **Quædam mala Deus ipse immediate per se potest facere,** nempe malum metaphysicum, malum pœnæ ac mala naturalia omnia, quæ non procedunt ex deficientia et imperfectione virtutis. Ac primum de malo metaphysico, quamvis abusiva et impropria locutio est, dubitari nequit, cum omnis effectus a Deo creatus limitatus esse debeat, ac proinde non undequaque perfectus, siquidem ens infinitum quoad essentiam produci repugnat. Mala vero pœnæ ac naturalia, non moralia, quæ non procedunt ex deficientia et imperfectione virtutis, possunt a Deo immediate inferri; quia eatenus dederet Deum illa patrare, quatenus vel 1.º careat virtute; vel 2.º non possit velle malum; vel 3.º rationi repugnare videatur, ut Deus summe bonus corrumpat, vel destruat entia vel ab ipso vel ab aliis causis producta. Non enim reperio aliud caput impossibilitatis. Atqui 1.º Deus non caret virtute productiva ullius formæ, unde sequatur corruptio vel destructio corporis cujusvis existentis; quia ad omnipotentiam Dei spectat posse per se efficere omnia opera naturalia, quæ per causas secundas fieri solent. 2.º Deinde potest velle malum pure physicum et pœnæ, non quidem directe ac per se, sed indirecte ac per accidens, nec ut finem, sed ut medium propter finem bonum, ac potissimum propter majus bonum,

(1) *Ontolog.*, num. 172, pag. 493-500.

(2) *Ontolog.*, num. 150, pag. 445 fin.; num. 151, pag. 446; num. 152, pag. 448.

quam sit malum inferendum, quale est generatim gloria divina, vel punitio delicti ac restitutio moralis ordinis, atque etiam bonum perfectioris creature, ut si v. g. interficeret Deus per se miraculose belluam, ut vivet homo, etc. (1). Et ratio est, quia Deus omnium dominus est, nec ulla moralis inordinatio cernitur in eo, quod talia mala velit. 3.º Nec demum rationi repugnat, ut Deus entia vel a se vel ab aliis producta destruat, ubi adest sufficiens causa, qualis certe adest, cum majus bonum subsequitur: nam absolute loquendo nulli debet quidquam, et libere omnia conservat in esse, nec ulli vere invidet, si propter majus bonum existentia privat illud. Verum ad excludendum primum principium malum necesse non est malorum hujusmodi efficientiam Deo immediate ac per se tribuere, sed potest ea tribui causis secundis a Deo creatis, sicut efficientia cæterorum, quemadmodum jam probandum est.

3) **Malorum sive naturalium quorumcumque sive etiam moralium existentia explicatur etiam per efficientiam causarum a Deo summe bono productarum.** Probatur. Non repugnat, Deum, summum bonum, creare causas secundas, quæ et mala physica producant, et moraliter deficient peccando, nec tenetur illarum peccata omnino impedire. Atqui si non repugnat Deum creare hujusmodi causas, et potest illarum peccata permittere; jam omnia mala mundi egregie explicantur sine recursum ad absurdum principium malum. Ergo hypothesis dualismi ad finem intentum necessaria non est.

Minor patet. Nam causæ creatæ, si diversæ et contrariis virtutibus aut viribus instruuntur, invicem agendo poterunt sæpe aliæ alias destruere ac vexare, ut v. g. ignis vastat incendio messes, et lupus occidit agnum; alias poterunt male temperare, ac disponere sive ad agendum sive ad patiendum, nempe sive in genere causæ efficientis sive in genere causæ materialis, unde existent actiones physice defectuosæ, vel propter deficientem virtutem causæ debilitatæ ac male affectæ, vel propter indispositionem materiæ. Ex eo ergo solum, quod

(1) Vide inferius dicenda de voluntate divina circa mala.